

Lasse Folke og Anders Sevelsted

"Giv mig en økonom, og jeg skal rejse et marked?"

Om fagøkonomiens
performativitet og
konstruktionen af et globalt
marked for mikrofinans

Denne artikel argumenter for, at Callon og MacKenzies teorier om økonomisk performativitet bidrager til at forstå dels centrale sociale dynamikker på markeder, som i stigende grad får en teknisk-videnskabelig karakter, og dels hvordan økonomer bidrager til at konstruere sådanne. Artiklen introducerer centrale begreber og påstande fra de to forfattere og tester disse i en analyse af, hvordan et globalt marked for mikrofinans er blevet skabt. Analysen viser, at selvom økonomer og økonomisk teori spillede en vigtig rolle i konstruktionen af dette marked, så forblev den performative funktion for den generelt accepterede teori om mikrofinans legitimerende og lingvistisk. Markedet var først og fremmest en politisk konstruktion, drevet af Verdensbanken i et forsøg på at skabe kommercielle mikrofinansinstitutioner. Alligevel fik dele af den neoklassiske teori om "det effektive marked" dog en effektiv funktion i etableringen af markedet, dvs. greb ind i de selvsamme økonomiske processer, som teorien henviser til. Sidst i artiklen fremhæves og diskuteres en række svagheder ved Callon og MacKenzies performativitetsteorier.

Søgeord: Performativitet, finansiel sociologi, Callon, Mackenzie, mikrofinans.

”Markedet” er et af de vigtigste, men også mest omdiskuterede moderne begreber. Det er en institution, som sociologien fødtes med, men som vores disciplin samtidig altid har stået i et anstrengt forhold til. Markeder er steder, hvor ”varme” relationer forvandles til ”kolde”; steder hvor det sociale hensyn reduceres til økonomisk nyttetænkning. Det er måske derfor, vi foretrækker at betragte dem fra distancen og kritisere deres utilsigtede konsekvenser. Den sociologiske kritik af markedet har sin klare berettigelse, som vi ingenlunde skal anfægte her. Desværre er denne kritiske erkendelsesinteresse ikke blevet matchet af en tilsvarende akkumulering af viden om, hvordan empiriske markeder fungerer. Ofte forbliver markedet for sociologer såvel som for økonomer et begreb, en idealtipe, der omtales i ental og diskuteres med udgangspunkt i en given forståelse, men hvis sociale, materielle og symbolske virkelighed og fremadskridende konstitution kun sjældent undersøges som genstand og flerhed.¹

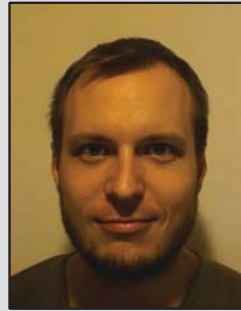
Den aktuelle finanskriser er ét eksempel på en begivenhed af stor relevans for hele samfundsvidenskaben, hvor sociologer på grund af manglende empirisk indsigt i finansverdenen ikke har kunnet levere en effektiv kritik, men i stedet forfalder til fordømmende symptom-fortolkninger og rent normative anklager af krisen som resultatet af ”grådighed” og ”uregulerede komplekse processer”, der ”løb løbsk”. Hvis sociologien skal have en stemme i debatter om så komplekse og tekniske processer, som dem der gik forud for den aktuelle krise, må normative vendinger af denne karakter imidlertid bakkes op af empiriske analyser. Sociologien må med andre ord gøre en *indsats* for at forstå indholdet i den virkelighed, den forsøger at kritisere, og det kræver, at den *nærmer* sig markederne.

Først i 1980'erne med fremkomsten af den nye økonomiske sociologi i amerikansk kontekst (bl.a. Granovetter 1985) begyndte en egentlig ”markeds-sociologi” at blomstre. Det seneste årti har denne bevægelse også gjort sig gældende i europæisk kontekst, hvor vi har været vidne til en bølge af markedsstudier inspireret af den franske sociolog Michel Callons originale indledende kapitel i bogen *Laws of the Market* (1998) og Donald MacKenzie's videreudvikling af Callons program inden for finanssociologien med bl.a. udgivelserne *An Engine, Not a Camera. How Financial Models Shape Markets* (2006), *Do Economists Make Markets?* (2007) og senest *Material Markets* (2009). Begge forfattere har qua deres fortid inden for videnskabssociologien et stærkt fokus på økonomer og økonomiske teoriers rolle i organiseringen af markeder. Denne artikel tager sit udgangspunkt i en kritisk anvendelse af denne tilgang.

Artiklens formål er dels at introducere forfatterens kernebegreber og dels at illustrere begrebernes empiriske anvendelighed gennem en analyse af et konkret marked: det globale mikrofinansmarked. En central tese hos de to forfattere er, at markeder i et vist omfang performes af fagøkonomer og dermed i en vis forstand er sociotekniske udlejninger af økonomiske teorier. Et omdrejningspunkt for artiklen vil være en kritisk diskussion af, hvorvidt det-

Lasse Folke
Cand.Scient.Soc.,
Ph.d.studerende
ved International
Center for Business
and Politics, CBS
E-mail: folkelasse
@gmail.com

Anders Sevelsted
Cand.Scient.Soc.,
Adjunkt og udvik-
lingskonsulent i
professionsinstitut-
tet KLEO/sundhed,
Professionshøjskolen
UCC
E-mail: a.sevelsted@
gmail.com

te også gælder for mikrofinansmarkedet. Mikrofinansmarkedet er særligt interessant i denne sammenhæng, da økonomer på mange niveauer har været involveret i forsøget på at skabe dette marked.

Artiklen består af fire dele. Først præsenterer vi Callon og Mackenzie's performativitetsbegreb, dernæst analyserer vi det globale mikrofinansmarked i to dele: først dets konstruktion og begrundelse som led i en større udviklingspolitisk strukturomlægning, der foregik i sidste halvdel af 1990'erne, og dernæst dets socio-tekniske funktionsmåde. Til sidst diskuteres det, hvorvidt denne udvikling kan fortolkes som et resultat af økonomisk *performativitet*.

Hvem skriver markedslovene? Økonomiens performative dimension

Callon gør op med en række grundforståelser i både den klassiske økonomiske sociologi fra Weber over Veblen til Polanyi, men distancerer sig også fra nyere forfattere såsom Granovetter og Bourdieu. Særligt kraftigt bryder han med neomarxistiske og systemteoretiske tilgange.

Callons centrale påstand i den nu berømmede *Laws of the Market* er, at den økonomiske videnskab er performativ og ikke deskriptiv. Økonomer er med andre ord medvirkende til at forme økonomien med deres videnskabelige/teknologiske frembringelser og hverdagslige virke på og ikke mindst uden for universiteterne. Således skal de betragtes som *interne og ikke eksterne for økonomien*. "The economy is embedded not in society but in economics" (Callon 1998:30), lyder en af Callons spidsformuleringer. Der sættes på denne måde grundlæggende spørgsmålstejn ved det analytiske skel mellem disciplin og genstand, der har præget såvel sociologers forståelse af økonomer som økonomernes egen selvforståelse.

Bogens kontroversielle hovedtese, nemlig at:

... økonomien i bred forstand performer, former og formaterer økonomien, snarere end at beskrive, hvordan den fungerer (ibid.:2)

kom til at begrunde et nyt økonomisk-sociologisk program, som pegede på nogle helt andre betingelser for markeder og markedsaktørers funktionsmå-

der end både den klassiske og den nyere økonomiske sociologis "socialiseringsstese" (Granovetter 1985). I særlig grad blev det analytiske projekt at forstå, hvordan markedskalkulationer bliver mulige gennem konstruktionen af socio-tekniske infrastrukturer og udstyringen af økonomiske agenter med kalkulationsredskaber (snarere end deres indlejring i sociale makrostrukturer), samt økonomers centrale rolle i denne opbygnings- og udstyringsproces. Markedsloven om, at udbuddet og efterspørgslen på en vare reguleres omkring et prisækvilibrium, bestemmes i denne optik altså ikke af menneskets *økonomiske* natur, som den neoklassiske teori hævder, men er heller ikke nødvendigvis en abstrakt illusion, som kun findes på formel og ligger fjernt fra menneskets *sociale* natur. Markedsloven *kan* komme i stand, og et prisækvilibrium *kan* indfinde sig som et resultat af rationel kalkulation, siger Callon. Men det er ikke kombinationen af frie (nyttmaksimerende) individer og et frit (ureguleret) marked, der leder hertil. Tværtimod er en nødvendig betingelse herfor delikate rumlige og tidslige konfigurationer – en form for teknisk og pragmatisk regulering, som økonomerne er hovedarkitekterne bag og ligeledes eksekverer. På denne måde fungerer økonomer ikke kun som arkitekter, men også som ingeniører, der gennem materielle og teknologiske udlejninger af modeller og teorier om fx ækvilibrium bidrager til at gestalte en verden, hvor en *faktisk ækvilibriumpris* kan opstå.

Callons forståelse af økonomien som genstand er i en vis forstand foucauldiansk. Det kan derfor undre, at han aldrig nævner Foucaults analyse af, hvordan det er den dobbelte fødsel af økonomien som "selvstændigt realitetsområde" og som videnskab i det 18. århundrede, der i et gensidigt historisk konstitutionsforhold muliggør, at staten må og kan tænke regeringsudøvelse på en ny måde: På den ene side må man hele tiden være indgribende for at fremme ønskede processer i befolkningen og økonomien, mens man på den anden side må tage hensyn til de regel- og lovmæssigheder, økonomien og befolkningen udviser.

Hvor Foucaults fokus på den økonomiske tænknings virkningshistorie hele tiden hviler på statens mediering, undgår Callon dog helst staten som aktør og følger hellere mikrosociologiske fremgangsmåder. Den altoverskygende inspiration kommer nemlig fra Aktør-Netværks-Teorien, som han og Latour udviklede under 1980'ernes bølge af sociologiske studier af videnskab og teknologi, og som var et grundlæggende opgør med strukturfunktionalismens fokus på social integration og vægtningen af makrobegreber som stat og samfund. Callons vigtigste bidrag til den økonomiske sociologi har på denne måde været at skabe et tidssvarende sprog til at forstå tilfælde, hvor økonomisk teori og teknologi i nogen grad forbigår den statslige regulering og på mere direkte vis skaber *markedsordner*. Som vi afslutningsvis vil diskutere, savner man dog ofte en mere overordnet refleksion over, under hvilke betingelser performativitet kan fremkomme.

”Jordbærmarkedet”

Callon anvender ofte et helt konkret historisk eksempel til at illustrere sin markedsmodel, nemlig et regionalt jordbærmarked i Sydfrankrig, som det blev beskrevet af den franske antropolog Garcia i 1986 (Garcia 2007; Callon 1998:19ff).

Dette (konkrete) marked besad alle de mest grundlæggende træk, der indgår i økonomers definition af et (abstrakt) marked: Et perfekt kvalificeret produkt, et klart forhold mellem udbud og efterspørgsel samt organiseringen af transaktioner på en måde, der etablerer en perfekt ”ækvilibrium pris”.

Sådan havde jordbærmarkedet dog ikke altid været. På baggrund af et længere feltarbejde viste Garcia, hvilke ”investeringer” der var nødvendige for at skabe et sådant velfungerende marked. Først var der de materielle investeringer, som først og fremmest bestod i at opbygge en konkret markedsplads, et auktionshus, hvor producenter dagligt kunne ”udstille” deres jordbærbakker på hylder med kvalitetsmærkater på. Hvert mærkat havde et tilsvarende dataark, som blev givet til auktionarius, der kunne indtaste data i sin computer og følgelig opsætte et katalog, som blev printet og givet til køberne. Herefter gik producenterne ind i et aflukket lokale, således at købere og sælgere ikke kunne se hinanden, men stadig havde udsyn til auktionarius såvel som en dyrt indkøbt elektronisk skærm, hvor priserne blev gjort synlige. Denne adskillelse mellem parterne var vigtig, da mange af producenterne og køberne kendte hinanden på forhånd og derfor måske følte sig forpligtede af disse relationer. Jordbærbakkerne blev på denne måde afkoblet fra sin ejermand, gjort upersonlig og trådte ind i et ”rum af kalkulationer”, hvor priser kunne bydes ned og blive vist på prisskærmen (Garcia 2007:21ff). Til de materielle elementer blev retlige, meteorologiske, procedurale og monetære tilføjet, hvis indlejring og forvikling i det samlede netværk er beskrevet fint af Garcia og senere reflekteret ind i en ANT-ramme af Callon (1998:19ff). Denne beskrivelse af menneske-ting-konstellationer, som muliggør bestemte økonomiske handlinger, står i skærende kontrast til en neoklassisk forståelse af markedet som en verden udelukkende befolket af menneskelige aktører.

Den første og nok vigtigste ”investering” i jordbærmarkedet er dog ikke nævnt endnu, nemlig økonomisk teori. I opbygningen af jordbærmarkedet havde en konsulent ansat i Det Regionale Landbrugsråd spillet en vigtig rolle. Hans uddannelsesniveau var bemærkelsesværdigt nok højere end de øvrige ansatte i Landbrugsrådet, inklusiv direktøren, idet konsulenten havde studeret jura på Ecole Supérieure d’Agronomie i Nancy og i den forbindelse deltaget i flere økonomikurser i neoklassisk økonomi. Efter eget udsagn handlede hans arbejde om ”at få konkurrencemekanismerne til igen at fungere blandt jordbærdyrkerne” (Garcia 2007:31). Økonomisk teori fungerede således som arkitektonisk ramme for opbygningen af det endelige marked. Dette perfekte jordbærmarked havde altså ikke eksisteret, hvis ikke denne neoklassisk skolede økonom havde deltaget som pennenfører i udformningen af ”markedets love”, lyder det i Garcia og senere Callons fortolkning.

Som det fremgår af denne beskrivelse af jordbærmarkedet, skal økonomiske "love" her ikke forstås i positivistisk forstand, men altid som love i forhold til et særligt marked. Lovene ændrer sig således alt efter, hvordan økonomer "skriver" dem, efter hvor og hvornår de skrives, samt efter hvordan konkrete aktører fortolker, følger eller bryder disse love.

Finansiell sociologi og performativitetsformer

I dag – over ti år efter udgivelsen af *Laws of the Market* – eksisterer en omfattende *performativity*-litteratur, der bekender sig til og anvender Callons originale perspektiv, og som i særdeleshed har givet momentum til den finansielle sociologi. Dette hænger bl.a. sammen med, at de praksisser, der udspiller sig på finansielle markeder mere end i nogen anden sfære, er præget af tekniske økonomiske prismodeller og risikovurderings-metoder, for ikke at nævne et væld af moderne kommunikations- og softwareteknologier, hvori teoretiske antagelser og principper er indlejret. Når komplekse finansielle værdipapirer handles på børser til priser, der ikke nødvendigvis er koblet til de underliggende aktivers materielle værdi, bliver handelen med sådanne papirer afhængig af at kunne estimere "virtuelle" værdier ved hjælp af modeller.

En række forfattere har fremhævet betydningen for finansielle markedsdynamikker af "bløde" vidensbaserede markedsvurderinger (Beunza and Garud 2007), kvantitative *rating* teknologier (Strulik 2006), prisestimer (Preda 2008:217; MacKenzie 2009:8), indeks over *derivater* (Millo 2007) og finansielle modeller (MacKenzie 2001; 2002; 2003a; 2003b; 2004a; 2004b; 2006; 2007; 2009), ligesom en række studier af "hårde" teknologier såsom de såkaldte "aktie-tikkere" (Preda 2008), elektroniske skærme (Knorr-Cetina and Bruegger 2002; Knorr-Cetina and Grimpe 2008), "spread plots" (Beunza and Muniesa 2005), børsmægler-telefoner (Muniesa 2008) og risikovurderings-computere (MacKenzie 2009:17) har påvist, at finansiell teori faktisk bliver bragt i nær forbindelse med finansiell praksis gennem sådanne teknologier og deres anvendelse på markeder.

Det er indlysende relevant for sociologer at tage bestik af, at viden og teknologi er kommet til at spille så afgørende en rolle for markeders bevægelser. Donald MacKenzie har efter vores mening leveret den mest radikale, men også mest overbevisende analyse af forholdet mellem modeller og markeder. Ud over at have vist den såkaldte Gaussian Copula-models vigtighed for det amerikanske *subprime mortgage* markedes storhed og fald (2009:177ff), har han i en uhyre interessant historisk undersøgelse af optionsmarkedet i Chicago vist, hvordan institutionaliseringen af dette marked gennem 1970'erne – ud over den generelle deregulering af den finansielle sektor, som foregik på den tid – kun kunne ske, fordi finansdisciplinen steg i det videnskabelige hierarki, bl.a. som et resultat af, at man med inspiration fra fysikken begyndte at udvikle komplekse formaliserede modeller til at prisestimere finansielle aktiver. Det store gennembrud kom ifølge MacKenzie med publiceringen af den såkaldte

Black-Scholes-ligning, som blev den første autoritative model for prissætning af virtuelle værdipapirer såsom optioner. Før havde handel med optioner været ulovligt og anset for gambling, men dette blev legitimt – for ikke at sige prestigøst – i takt med, at man fik sat optionsmarkedets prismekanisme på formel. Spørgsmålet var her for MacKenzie: Hvilken effekt havde en teori om markedet på markedet? (jf. MacKenzie 2006:5)

Ud over den legitimerende effekt havde teorien nogle helt konkrete tekniske og praktiske konsekvenser, som skulle vise sig at få stor betydning for markedets fremtid. Mest interessant var det, at optionsmæglerne faktisk begyndte at bruge modellen, når de handlede. Dette skete først ved, at papirark med prisestimer begyndte at cirkulere på selve børsen, men i starten af 1980'erne, da markedet blev elektronisk, blev teorien en del af selve markedets infrastruktur og kom på meget direkte vis til at informere markedsaktørernes finansielle beslutninger. Delvist som et resultat heraf begyndte den faktiske prisudvikling på markedet på ejendommelig vis at konvergere med modellens teoretiske priser. Teorien var altså i en vis forstand blevet virkeliggjort og mere sand, hvad MacKenzie viser i en række forskningsartikler og bøger udgivet de seneste 8 år. De vigtigste af disse artikler og bøger inkluderer MacKenzie 2001; 2002; 2003a; 2003b; 2004a; 2004b; 2006; 2007; 2009 samt MacKenzie and Millo 2003. Her raffinerer og nuancerer han performativitetens begreb ved at udvikle en taksonomi, der skelner mellem forskellige grader af effekt, en teori kan have. Han kalder den særligt stærke form for performativitet, som gjorde sig gældende på optionsmarkedet i Chicago, for *barnesisk*², hvilket refererer til tilfælde, hvor ibrugtagning gør en økonomisk teoris forudsigelser mere rigtige og forøger dens sandhedspræg³ (MacKenzie 2006:252; 2007:66). MacKenzie finder også eksempler, hvor det modsatte har været tilfældet, bl.a. under krakket på selv samme marked i 1987, hvor den fortsatte brug af modellens teoretiske priser i markedspraksis med stor sandsynlighed forværede krakket og altså gjorde afvigelsen mellem de teoretiske og virkelige priser endnu større, end hvis man havde lagt modellen på hylden. Denne form, hvor brugen af teorien formindsker dens sandhedspræg, kalder han *modperformativitet* (MacKenzie 2006:55f, 259ff; 2007:75ff). Ud over de foregående to særtilfælde, hvor en teori rekursivt påvirker sit eget sandhedspræg, finder MacKenzie det frugtbart – i relation til Callons oprindelige tese – at skelne mellem *effektiv* og *generisk* performativitet, hvor generisk henviser til, at et aspekt af en økonomisk teori bliver taget i brug af økonomiske aktører, fx som legitimeringsredskab eller som blueprint, og herudover foranlediger en mere eller mindre tilfældig eller uintenderet social forandring. Effektiv performativitet opstår derimod først, når denne ibrugtagning påvirker de økonomiske processer, teorien beskriver, fx gennem en ændring af markedspraksisser (MacKenzie 2006:243ff; 2007:55ff). Effektiv performativitet handler altså om, at en mere direkte udvekslingsrelation etableres mellem en teori og den pågældende teoris genstand.

Sammenfattende taler MacKenzie om, at finansteori i stigende grad inkorporeres i forskellige typer finansmarkeder verden over, selvom det stadig er mest udtalt på markeder for virtuelle værdipapirer (derivater) såsom optioner, der primært handler om prissætning af risici og kurssikring. Mere generelt taler han dog om tre typer af effekter, teorier kan have på et marked: teknisk, lingvistisk og legitimerende (2006:250ff). Teorier informerer med andre ord markedsteknikker og -teknologier, tilbyder et sprog, med hvilket man kan tale *om* og færdes *i* markeder og tjener desuden et legitimerende formål, eksempelvis ved at kunne kvalificere et marked som "effektivt". I det følgende vil Callons og MacKenzies teoretiske perspektiver blive anvendt i en konkret analyse af, hvilken indflydelse økonomer har haft i skabelsen af et globalt mikrofinansmarked.

Den politiske konstruktion af et globalt mikrofinansmarked

Ved det globale marked for mikrofinans forstår vi helt konkret hjemmesiden *Microfinance Information Exchange*; herefter *The Mix* (www.mixmarket.org). Dette er et slags virtuelt mødested for MFI'er (Mikrofinansinstitutioner) og investorer, hvor der udveksles finansielle data. Dets tilblivelseshistorie viser, at markeder er konstrueret, frembragt, reguleret og delvist drevet af politiske institutioner, herunder særligt stater og internationale organisationer.

Spørgsmålet i denne forbindelse er, hvorvidt økonomisk teori har gjort en forskel i opbygningen af markedet, og hvorvidt den påvirker markedssaktørenes handlinger. Den generelle mikroøkonomiske teori om mikrofinans forklarer fænomenets succes med brugen af de såkaldte gruppekontrakter, hvor hver låner indgår som medlem af en lånegruppe, der er kollektivt ansvarlig for vedligeholdelse af samtlige låneposter i gruppen.

Kernen i denne teori er, at gruppekontrakten forskyder risici for at yde lån fra bank til lånere ved at "aktivere" allerede eksisterende informationsstrukturer i lokalsamfund i et forsøg på at disciplinere tilbagebetalingen. En situation med informationsasymmetri mellem låner og bank – hvor bank undlader at låne ud pga. manglende viden om låners de facto kreditværdighed – ændres således til en situation, hvor lånere, der har fuld information om hinandens aktiviteter, ansvarliggøres kollektivt via gruppekontrakten og på denne måde sikrer tilbagebetaling (Morduch 1999, Armendariz og Morduch 2005; Hermes og Lensink 2007). Teorien har dog snarere haft en lingvistisk og legitimerende funktion, end den effektivt har gestaltet markedspraksis.

Den historiske baggrund for dannelsen af *The Mix* består i grove træk i, at Verdensbanken (WB) gik fra en overvejende modstand mod mikrofinans som fænomen i 1980'erne og starten af 1990'erne til fra midten af 1990'erne at omfavne det retorisk og fremhæve det som et vigtigt led i erhvervssektorfremme-programmer, herunder særligt som et effektivt redskab til at forbedre fattige "entreprenørers" adgang til kredit. Denne politiske vending fremgår bl.a. tydeligt af det diskursive skift i omtalen af mikrofinans i de famøse

World Development Reports (WDR), som er WBs årlige analyse af presserende udviklingsøkonomiske problemstillinger og løsninger. Her omtales gruppekontrakten i flere rapporter som en særdeles effektiv strategi til at fremme den økonomiske udvikling for små og mellemstore virksomheder, og teorien om informationsasymmetri informerer her direkte policy-sproget (Dalgic 2007). WDR-rapporten fra 1998/99, *Knowledge for Development*, tager således direkte uperfekte kreditmarkeder op som en væsentlig forhindring for udvikling. Informationsfejl forhindrer fattiges adgang til kredit, argumenteres der (WDR 1998/1999:124), og der gives en række forslag til regeringsindgreb, hvoraf vigtigheden af etablering af og støtte til MFier understreges som central. Følgende passage er blot ét blandt mange eksempler på teoriens lingvistiske funktion:

Den mest velkendte mekanisme til at forbedre informationsflowet blandt fattige er gruppelånskontrakter for mikrokreditter. Disse gør det muligt for en udenforstående udlåner at tappe en informationskilde, som fattige mennesker har i overflod: Information om hinanden (ibid.:125).

I denne sammenhæng nævnes både Grameen Bank og den bolivianske Bancosol som effektive eksempler på brugen af mikrokreditter. Der tales her for en liberal økonomisk politik, hvor regeringers opgave må være at støtte op om og fremme sådanne institutioner snarere end at udvide sine egne aktiviteter (ibid.).

Denne ændring i sprogbrug fandt sted som led i en større omstrukturering af WB's strategi og organisation væk fra de berømte strukturtilpasningslån mod ejerskabsorienterede partnerskaber mellem markeds- og civilsamfundsaktører. Dette betød en øget økonomisk og politisk støtte til MFI'erne, som netop var en form for hybrid mellem bank og NGO, men det betød også, at en specifik *normativ* forestilling om mikrofinans, som gjorde sig gældende inden for det udviklingspolitiske establishment, blev promoveret og dermed kom til at påvirke feltet praktisk-organisatorisk. Det var forestillingen om den "finansielt bæredygtige" (profitable) MFI, der, gennem markedsdisciplinering og med de rette metoder i ryggen kunne blive profitabel og dermed tiltrække investorer fra det internationale kapitalmarked.

Problemet for WB på dette tidspunkt bestod i, at stort set alle MFI'er var donor-subsidierede på den ene eller den anden måde, så der skulle ske en omfattende omstrukturering, hvis de teoretiske drømme om at frembringe profitable MFI'er skulle gå i opfyldelse. Det var især med udgivelsen af rapporten *Sustainable Banking with the Poor* fra 1996 (Bennett and Cuevas 1996), at WB fik sat denne problematik på den politiske dagsorden. Rapporten slår således fast (uden at det underbygges yderligere), at der er en stigende konsensus om, at finansielle ydelser *kan* sælges til de fattige uden subsidiering, og

at dette kan ske ved hjælp af gruppelån (jf. gruppekontrakt-teorien). Det helt centrale politisk-strategiske spørgsmål var derfor:

Hvordan man bevæger sig fra et envejsflow af udviklingshjælp til ydelsesmodtagere (finans som velgørenhed) til gensidige kontrakter mellem institutioner og klienter som køber finansielle services og er forpligtet til at betale for dem (finans som forretning) (ibid.).

Det næste skridt for WB blev at stifte en såkaldt uafhængig ekspertorganisation, som med armslængde kunne stå for udvikling, formidling og spredning af standarder samt god praksis for mikrofinans: Consultative Group to Assist the Poor (CGAP). CGAP blev oprettet i juni 1995 på foranledning af WB og ni andre donorer med det erklærede mål at forbedre fattige menneskers adgang til finansielle services fra bæredygtige institutioner (CGAP 2003:10). Antallet af donorer er nu oppe på 32, herunder også Danmark (CGAP 2008:2), der dog stort set ikke investerer i eller anvender MF (ifølge en praktiker fra det danske MF-netværk er udenrigsministeriet simpelthen ikke gearret til at føre bankvirksomhed, da budgetstyringen ikke tillader, at man får penge tilbage for projektudlæg). CGAP beskriver sig selv således:

CGAP er den førende uafhængige ressource for objektiv information, ekspertudsagn og innovative løsninger for mikrofinans. Vi arbejder med den finansielle industri, regeringer og investorer for effektivt at udvide adgangen til finansielle services for fattige mennesker verden over (...) Vi arbejder med stakeholders for at sætte standarder og identificere "best practices", og vi tilbyder rådgivning for regeringer og finansielle institutioner. Gennem et verdensomspændende netværk af partnere arbejder vi for at udvikle innovative løsninger, som bidrager til, at mikrofinans mere effektivt kan imødekomme fattige menneskers behov.⁴

Som et led i målsætningen om at rationalisere og professionalisere mikrofinans, dvs. at skabe en sammenhængende global industri, oprettede CGAP i 2001 *The Mix*, der i dag fungerer som en bredt anvendt webbaseret informationsportal og er designet til at facilitere interaktion mellem mikrofinansinstitutioner, private investorer, regeringer og andre aktører på mikrofinansmarkedet. Det er informationsbørsens sigte at skabe:

bæredygtige markedsforbindelser mellem kommercielle investorer på verdensplan og mikroenterpriser i udviklingslande,

og den forventes at:

muliggøre investeringer på græsrodsniveau, på kommercielle vilkår, for millioner af dollars og hermed skabe tusinder af jobs (ibid.).

Selve ideen kom fra Pancho Oteros, som var leder af en af verdens førende kommercielle MFI'er (Bancosol). Han sad på daværende tidspunkt i CGAP's bestyrelse og spillede en central rolle i Verdensbankens politik-udvikling på området. Oteros vision for *The Mix* informerede mere eller mindre direkte WB og CGAP's:

Tilstedeværelsen af et marked, som vil gøre det muligt for mikrofinansinstitutioner lettere at opnå kommerciel finansiering, vil facilitere og accelerere rationaliseringen og professionaliseringen af sektoren og i væsentlig grad bidrage til fremkomsten af en verdensomspændende mikrofinansindustri. I en industri, der er i sin vorden, og hvor alle samtidig er konkurrenter og potentielle allierede, må man basere sin strategi på et integreret perspektiv på hele sektoren. VMM er et nøgleredskab ift. et sådant globalt perspektiv. Det tilvejebringer en samlet vision for mikrofinansindustrien og en platform for konstruktiv interaktion mellem alle dets aktører (Otero 2001:1).

Ideen var altså ikke at skabe en konkret "peer-to-peer" markedsplads, hvor det var muligt at handle med mikrofinans, men snarere at skabe en informationsbørs, der skulle sætte investorer i stand til at *kalkulere*. Det mikroøkonomiske fokus på gruppekontrakten bundede i forestillingen om, at fattiges begrænsede adgang til kredit var resultatet af manglende information og gennemsigtighed, hvilket kontrakten kunne genetablere. Nu skulle denne informationsbørs altså tilvejebringe sådanne betingelser, blot på et globalt niveau, og hermed sikre et gennemsigtigt marked med tilstræbt fuld information, som følgelig skulle gøre det muligt at beregne og afveje profitabilitet og risici. Teorien om symmetrisk information skulle med andre ord virkeliggøres – blot ikke med fokus på klient og udlåner, men i stedet mellem udlåner og investor.

Som indledningsvist beskrevet, er det således ikke den generelle teori om mikrofinans, der i *teknisk* og materiel forstand virkeliggøres i udviklingslandenes landsbyer i forholdet mellem den fattige og MFI i form af en kollektiv kontraktliggørelsesproces. Rent faktisk gør MFI'erne her i stigende grad brug af individuelle kontrakter (Hermes and Lensink 2007:F8). Teorien om gruppekontrakten tjente altså snarere en lingvistisk og legitimerende funktion med henblik på at fremme finansielle og organisatoriske omstruktureringer i udviklingspolitikken på et globalt niveau – og her har *ideen* om at outsource ansvaret for projekters bæredygtighed til de fattige selv haft enorm appeal. I denne forstand har teorien kun virket *generisk* performativ og har altså ikke direkte ændret de økonomiske processer og praksisformer, der gør sig gældende inden for det felt, den forsøger at forklare, nemlig selve låneprocessen. Vi vil derimod argumentere for, at den neoklassiske teori om "det perfekte marked" (the efficient market hypothesis) – som antager, at der er fuld in-

formation på markeder – til en vis grad har virket *effektivt*, idet den via den politiske regulering *har* informeret opbygningen af *The Mix*. Dette hænger efter vores opfattelse bl.a. sammen med, at organisationer som WB beskæftiger tusindvis af professionelle økonomer, hvis politiske kommunikation sker i fagtekniske termer og altså medvirker til at udbrede sådanne termer (jf. Fourcade 2006:177).

At dette aspekt af teorien til en vis grad har virket effektivt, peger i hvert fald den store vækst i kommercielle investeringer i mikrofinans på. I perioden 2004-2006 blev mængden af kapital investeret i MFI'er mere end fordoblet fra estimerede 1700 til 4200 milliarder dollars. Antallet af *Microfinance Investment Vehicles* (kommercielle finansielle institutioner specialiseret i mikrofinansinvesteringer, som dog opererer med en såkaldt dobbelt bundlinje og oftest tiltrækker kapital fra institutionelle investorer såsom pensionsfonde) steg i samme periode fra 44 til 74, og investeringsmængden fra disse blev næsten firedoblet fra 600 milliarder til 2000 milliarder dollars. Hvor meget af den samlede vækst, der kan tilskrives *The Mix*, er svært at sige, men det er tydeligt, at væksten har smittet af på *The Mix'* brugere: Den samlede størrelse af de registrerede MFI'ers låneporteføljer steg markant fra 4,3 trillioner dollars i 2003 til 7,1 trillioner i 2005 (CGAP 2006:12; CGAP 2007a; CGAP 2007b).

Aspekter af markedets socio-tekniske infrastruktur

Lad os nu analysere *The Mix'* socio-tekniske infrastruktur for at begrunde vores påstand. Vi kan i lighed med Knorr-Cetinas og Brueggers analyser af elektroniske finansmarkeder forstå *The Mix* som et virtuelt mødested, en "skærmverden", der integrerer rumligt og tidsligt disparate enheder (MFI og investorer) og begivenheder (regnskabsår) i en global mikrostruktur, som ellers lever adskilt i komplekse lokale netværk (2002).

Men hvad sker der egentlig på *The Mix*, og hvilken relation har det til økonomisk teori? Vi mener på helt grundlæggende vis, at kalkulation og disciplinering er det, der gør *The Mix* til et "effektivt" marked. At gøre markedet "effektivt" betyder i denne sammenhæng at realisere antagelserne og forudsigelserne fra den generelle neoklassiske ækvilibriumsteori, hvor den frie varehandel kun kan ske, hvis der etableres en pris, som afspejler en "balance" mellem udbud og efterspørgsel. Det er netop denne mekanisme, *The Mix*⁵ har en ambition om at iværksætte, og den forsøger, som vi skal se, primært at gøre det gennem promovningen og synliggørelsen af dels institutionernes finansielle regnskaber og kreditvurderinger og dels de disciplinerings- og kalkuleringsmekanismer, som denne synliggørelse medfører.

Økonomernes arbejde består her for det første i at sikre et stabilt, sammenligneligt *kalkulationsgrundlag*, dvs. en nøje udvalgt datamængde, der fungerer som input for investorers beregninger, og for det andet i at tilbyde effektive *kalkulationsredskaber*, som kan rangordne denne datamængde i overskuelige hierarkiske lister og facilitere finansielle beslutninger.

At regnskabet her dukker op som det centrale bindeled, er for nogle måske ikke så overraskende. Weber tilskrev jo netop regnskabet i form af det dobbelte bogholderi den mest centrale rolle i opkomsten af den moderne kapitalisme:

... en specifik rationel kapitalistisk virksomhed er en virksomhed, som fører et kapitalregnskab, dvs. en erhvervsvirksomhed, som beregner og kontrollerer sin rentabilitet ved hjælp af moderne bogføring og opstilling af balance... Den mest generelle forudsætning for eksistensen af nyere tids kapitalisme er det rationelle kapitalregnskab som norm for alle store erhvervsforetagender, der beskæftiger sig med dækning af hverdagens behov... (Weber 2003b:359f).

Den kognitive kapacitet for økonomisk beregning og rationalitet i virksomheden – dvs. hele grundlaget for fremvæksten og spredningen af kapitalistiske produktionsvirksomheder – er altså, påpeger Weber, på mest grundlæggende vis muliggjort af regnskabet.

Som vi skal se, er det netop regnskabet, der på *The Mix* disciplinerer aktørerne og kvalificerer markedets centrale vare, låneydelser, og således muliggør økonomisk kalkulation. De handlende aktører afkontekstualiseres fra deres lokale kontekst og mødes på ny i en situation, hvor deres blikke er indstillet på kalkulation. I det følgende analyserer vi først *The Mix'* arkitektur som disciplinerende mødested, dernæst ser vi på, hvordan mikrofinans som vare *frames* og "kvalificeres" på selve markedet, og til sidst analyserer vi den kalkulationstekniske infrastruktur og udvalgte kognitive foranstaltninger samt teknologier, der muliggør sammenlignende beregninger og faciliterer "rationelle" finansielle beslutninger.

Vareliggørelse gennem det finansielle regnskab

Tildelingen af rollen som udbyder og efterspørger af mikrofinans sker på *The Mix* gennem en række synliggørelsesteknikker, der følger den disciplinære magts logik – i den betydning Foucault gav "disciplin" i *Overvågning og Straf* (Foucault 1977).

For det første inddeles markedsaktørerne i forskellige virtuelle rum, hvor sidens information er organiseret efter den binære logik "udbud" og "efterspørgsel". Ligesom en basar er opbygget, således at de forskellige kategorier af forbrugere følger forskellige stier og dermed ender ved forskellige boder, er *The Mix* designet sådan, at udbydere og efterspørgere mødes under bestemte betingelser og med bestemte handlemuligheder (Callon 2008:32). Således sluses man ind gennem særligt tilrettelagte veje, alt efter hvilken *type* aktør man er, og i hvilken retning ens interesser peger.

For det andet følges denne indledende opdelende synliggørelse op af den vigtigere disciplineringsmekanisme, der går ud på – på panoptisk vis – at

blotlægge de enkelte MFI'er for potentielle investorers blikke. Dette sker på sidens efterspørgselsdel, hvor flere end 1400 MFI'er er registreret. Her re-præsenteres MFI'en i et virtuelt rum inden for markedets konfiguration, hvor den afbindes sin geografisk komplekse kontekst.

Det panoptiske omdrejningspunkt er her ikke en konkret arkitektur, som i den klassiske fængselsdisciplin, men en finansiel arkitektur, der har regnskabet som omdrejningspunkt: Gennem synliggørelsen af MFI'ernes finansielle regnskaber⁶, som er et kriterium for at blive registreret på *The Mix*, sikres det, at investorer kan overvåge MFI'ens økonomi, og at MFI'en selv også overvåger denne. Denne offentliggørelse af MFI'ens finansielle data skal fremme en konstant træning og forbedring af MFI'ens økonomi. En "god økonomi" skal her selvfølgelig forstås som et "sundt" og "rentabelt" forhold mellem udgifter og indtægter målt på et endeligt antal finansielle indikatorer (fx profitrate, risikabel portefølje⁷ etc.), som de er offentliggjort i det finansielle regnskab. Disciplineringens mål er altså at skabe et økonomisk subjekt, der tager form som en kapitalistisk virksomhed, og som opererer ud fra en målsætning om konstant at minimere udgifter og risici og maksimere indtægter.

Således indstiftes også en ny tidslighed: MFI'ernes fortid som NGO'er, statsprojekter eller små virksomheder slettes, og en ny tid starter med det første regnskab. Dette markerer et finansielt "år nul", ud fra hvilket den enkelte MFI nu skal gøre regnskab: Er der sket fremskridt i forhold til sidste år? Er profitraten, den risikable portefølje, klientbasen og omsætningen vokset? Og hvad med fremtiden? Skal vi udskyde investeringer? Skal vi opjustere eller nedjustere forventningerne til næste års indtjening? Der indstiftes altså en finansiel kalender, hvor årsregnskabet og kreditvurderingen markerer den tilbagevendende, ekstrahverdagslige højtid.

På denne måde forsøges MFI'en sat fri af den lokale økonomi og dens mange (forestillede) uøkonomiske relationer og genindsat på et globalt marked, hvor regnskabets logik skal få MFI'en til at forstå sig selv som virksomhed først og fremmest. Fra at være lokalt producerede, eksotiske specialiteter gøres MFI'en til en "standardvare", der kan sammenlignes med andre varer alle andre steder på jordkloden.

Netop de internationale finansielle standarder for god regnskabspraksis, som på mikrofinansområdet promoveres af bl.a. Verdensbanken og CGAP, får her en afgørende kognitiv funktion, fordi de muliggør, at deltagerne på *The Mix* kan foretage sammenlignende markedsberegninger. Markedsaktøren i den neoklassiske version kan nemlig ikke – modsat hverdagens kød-og-blod-menneske – sammenligne pærer og bananer, men opererer på et ét-varemarked (en generel antagelse i neoklassisk teori). Ved at sikre normalisering i MFI'ernes præsentation af finansielle indikatorer, samt måder at opgøre indtægter, udgifter og risici på, gør man på samme tid disse institutioner gennemskuelige og sammenlignelige: Man har én type vare, hvis kvalitet og pris kan vurderes hurtigt og effektivt. Dette sker både til "gavn" for den kapitalistiske

virksomheds selvstyringspraksis, der således indstilles på at forbedre kvalitet og pris, men vigtigere endnu som et "solidt" grundlag for investorernes rationelle beslutninger. Ved hjælp af denne uniforme rapportering forsøger man at nærme sig betingelser for det perfekte marked, hvor informationerne er gennemsigtige, enkle, entydige og dermed mulige at hierarkisere og rangordne. MFI'erne løftes ud af deres lokale markeder og gøres til sammenlignelige varer på et globalt finansmarked.

Dette marked er imidlertid ikke sikret blot ved den en gang vedtagne standard, men kræver et stort vedligeholdelses- og udbredelsesarbejde af økonomerne: Organisationer som Mix inc., SEEP (et globalt MFI-læringsnetværk) og CGAP udvikler således undervisningsmaterialer og afholder kurser, ligesom de samarbejder med donorer, investorer, rating-firmaer o.a. for at udbrede de fastsatte standarder. Desuden kan MFI'er downloade certificerede regnskabsprogrammer og manualer gratis på CGAP's resursecenter.

Kalkulation

Det er imidlertid ikke nok, at MFI'erne bindes ind i en tydelig indpakning, hvor man tilsyneladende nemt kan se, hvad der gemmer sig indeni. Potentielle investorer skal også sættes i stand til at tyde indbindingen, hvilket kræver, at de sættes fri fra eventuelle kognitive handicap eller begrænsninger og udstyres med kognitive redskaber på ny. Hvor investorer i og udbydere af mikrofinans tidligere har måttet benytte mere besværlige og omkostningsfulde måder at udveksle hhv. penge og varer – hvor investeringsgrundlaget ikke var entydigt og i højere grad overladt til den enkelte investors *judgement* og egen evne til at finde relevante parametre at sammenligne på – tilbyder *The Mix* nu konkrete teknologier, der opfordrer MFI'er til at videregive bestemte informationer inden for bestemte, fastlagte rammer og sætter investorer i stand til at afkode informationer på en enkel og lettilgængelig måde. Således findes der på hjemmesiden flere redskaber, hvor man kan søge på bestemte finansielle parametre, som MFI'erne så bliver ranglistet ud fra. F.eks. kan man med det komparative analyseværktøj som investor inkludere et antal MFI'er i sin "personlige portefølje" og generere sammenligningstabeller, der inkluderer op til fem selvvalgte finansielle indikatorer. Herefter genereres så en liste, hvor de valgte MFI'ers nøgletal fremstilles, f.eks.: 1) investeringsafkast (den mest udbredte indikator på finansiell performance), 2) antal lånere pr. ansat (udbredt effektivitetsindikator), 3) risikabel porteføljeandel (udbredt risikoindikator), 4) samlet antal lånere og sidst 5) den gennemsnitlige lånestørrelse (bruges som indikator på graden af fattigdomsorientering).

Listen sorteres, så den MFI, der fx præsterer det højeste aktieafkast, bliver rangeret højest. På denne måde sættes markedsaktøren i stand til at foretage ikke en hvilken som helst kalkulation, men netop en markedskalkulation, hvor al information, der ikke anses for relevant, sorteres fra, mens de nøgletal, som er markedet vedkommende, fremstilles enkelt, overskueligt og *hierarkisk*. Det

er de bagvedliggende regnskabsstandarder, der nu bliver mulighedsbetingelsen for at kunne opstille finansielle hierarkier, der rangerer MFI'ernes performance. De visuelle repræsentationer af hierarkier på hjemmesiden fordrer sammenlignende kalkulationer og muliggør træfningen af hurtige beslutninger for investorer. Markedet frigør køber og sælger fra mere omstændelige og komplekse transaktioner og binder dem igen i enkle, standardiserede og hurtige relationer med en kvalificeret vare, hvis "pris" og kvalitet hurtigt kan fastsættes. Det "rationelle valg" ligger lige for.

Det mest iøjnefaldende eksempel på, hvordan information forenkles for at foranledige de hurtige, anonyme udvekslinger, som det perfekte marked kræver, er *The Mix'* diamantsystem. Systemet er endnu et af de for markedet livsnødvendige hierarkier, nemlig et *informationshierarki*, hvor alle MFI'er bedømmes på en skala fra 1-5 diamanter alt efter mængden og kvaliteten af den information, de offentliggør på deres profiler. For at opnå 5 diamanter er det dog ikke nok at publicere sine årsregnskaber, man skal her også gøre en såkaldt kreditvurdering synlig for offentlighedens blik. Dette krav har skabt en form for "støttemarked", fordi kreditvurderinger er dyre at få foretaget, særligt for små MFI'er. Alligevel bliver de offentliggjort i stor skala som et resultat af en støttekampagne, CGAP lavede, hvor op mod 90% af udgifterne blev betalt (CGAP 2005). Kreditvurderings-systemet er et yderligere tiltag i rækken af tiltag for at skabe et standardiseret marked, og kreditvurderingsinstitutionerne kommer her til at spille en central standardsættende rolle.⁸ Diamantsystemet giver MFI'er et incitament til at videregive mest mulig standardiseret information, blåstemplet af aktører med en høj *standing* inden for det finansielle system for dermed at kunne tiltrække investorer. Samtidig gøres det muligt for investorer at udføre mere "bløde" kalkulationer af pålidelighed og troværdighed, som er lette at udføre, idet man groft sagt kun skal kunne tælle til fem.

Homo Oeconomicus

Det er ved hjælp af disse greb, økonomerne forsøger at skabe det perfekte marked og dermed puste liv i Homo Oeconomicus – denne skabning, der er i stand til at opstille rangordnede præferencelister og handle derefter. Homo Oeconomicus er imidlertid ikke at betragte som en på forhånd afgrænset størrelse, der tager *The Mix* i brug som et redskab til at nå bestemte mål. Homo Oeconomicus er så at sige enheden af *The Mix* og mennesket, og kalkulationen finder kun sted som en distribueret kognitiv proces, hvor *The Mix* gennem sin opbygning, der leder brugeren ind i bestemte sektioner og muliggør bestemte beregninger, "foreslår" bestemte kalkulationsmuligheder til brugeren, der så "accepterer" invitationen (jf. Callon & Muniesa 2005:1237). En anden konstellation af bruger og hjemmeside ville muliggøre andre former for kalkulation. Når nu hjemmesiden har fået det udtryk og den indretning, den har, og altså muliggør disse bestemte kalkulationer, hvor finansiel bæredygtighed og pro-

fitabilitet er i centrum, hænger det netop sammen med, hvordan dets arkitekter, økonomerne, har framet det.

Homo Oeconomicus *eksisterer* altså som potentialitet – men kun i afgrænsede fora eller kalkulationsbobler, hvor han/hun er mulig pga. økonomers arbejde. Homo Oeconomicus eksisterer netop ikke som en på forhånd afgrænset størrelse, der kan tage fx *The Mix* i brug, men som en øjeblikkelig performativ fremkomst, der forsvinder i det øjeblik, marked og bruger forlader hinanden.

Opsamling og afsluttende diskussion

Performer teorien om gruppekontraktens løsning af informationsasymmetrier (og dens *talsmænd*) virkelighedens mikrofinansielle låneprocesser på *effektiv* vis? Nej, tværtimod. En effektiv performance kræver (jf. MacKenzie 2007:55), at ibrugtagningen af et teoretisk element ændrer de pågældende økonomiske processer. Gruppelån er stadig udbredt, dog med al sandsynlighed ikke fordi teorien har haft videnskabelig succes, men snarere som et resultat af læringsprocesser mellem praksisfællesskaber. Kontraktens egentlige virkning kan tilmed betvivles. Det kan selvfølgelig ikke udelukkes, at teorien i enkelte tilfælde har inspireret til en lånepraksis, som er i tæt overensstemmelse med teoriens antagelser og forudsigelser, men ser vi på den generelle udvikling, har teorien snarere fungeret deskriptivt og formaliserende i forhold til en lånepraksis, der er på tilbagetog hos MFI'erne.

Selvom teorien ikke har været virkningsfuld i praksis, så er den ikke forblevet virkningsløs som sådan. Om noget må den betragtes som generisk performativ. Den har haft en legitimerende funktion i en udviklingspolitisk sammenhæng og en lingvistisk funktion i forhold til en bredere offentlighed. Desuden har det teoretiske paradigme inden for hvilket teorien er formuleret – informationsøkonomien – været virkningsfuldt i den politiske konstruktion af et "effektivt" globalt marked for mikrofinans. Teorien er forblevet en *global* styringsteknologi, der forsøger at fremme MFI'en som en kapitalistisk virksomhed, der gør sig til på det internationale kapitalmarked – men hvis lokale effekter ikke konvergerer med teoriens antagelser og forudsigelser.

Selvom allokeringen af kommerciel kapital til MFI'er siden lanceringen af markedet har været i vækst og på denne vis har bestyrket nogle i, at gruppekontrakt-teoriens løfte om at om dirigere dele af de globale kapitalbevægelser kunne indfris, har dette dog langt fra rykket – og vil formentlig aldrig kunne rykke – ved de globale ubalancer i den internationale politiske økonomi, som fastholder udviklingsøkonomiernes – og dermed MFI'ernes – begrænsede adgang til kapital. Her kræves givetvis et langt mere grundlæggende nybrud i en "performativ" politisk økonomi, som vægter global lighed frem for markedsækvivalenser, og som således bryder mere grundlæggende med det økonomiske paradigmes teoretiske modeller, teknologiske frembringelser og regulatoriske programmer.

På baggrund heraf vil vi afslutningsvis indskyde to kritiske bemærkninger til vores ellers store begejstring for en empirisk orienteret økonomisk sociologi, som den bl.a. Callon og MacKenzie er fortalere for. Denne er i grove træk en pragmatisk sociologi, der beskæftiger sig med at beskrive betingelserne for istandsættelsen af en given økonomisk handling, fx kalkulation. Det er samtidig en videnskabssociologi, der anerkender, at sådanne handlinger er koblet til økonomiske teorier og teknologier, som i stigende grad befolker markeder, hvis indhold en kritisk sociologi således må studere og gøre tilgængelig for en bredere samfundsvidenskabelig offentlighed – bl.a. ved at følge økonomers arbejde med at konstruere markedernes tekniske infrastruktur.

For det første forsvinder der imidlertid i denne tilgang – trods det erklærede udgangspunkt i ANT – en processuel nysgerrighed ud af det empiriske arbejde. Omdrejningspunktet for den sociologiske analyse bliver økonomers arbejde, og selvom dette inkluderer former for analytisk og materiel praksis, som er intrinsisk forbundet med den fortløbende produktion og reproduktion af økonomiske processer, vil man – som det også fremgår af den foreløbige mængde af studier, frembragt under performativity-etiketten (jf. Folke 2009) – ofte gøre empiriske opdagelser, der fremhæver teoriens praktiske konsekvenser og enkeltstående aktørers (fx en økonom udstyret med en teori) evne til at strukturere større anordninger af aktører (fx et markedsnetværk som *The Mix*). Desuden følger der med denne fascination af økonomers konstruktive og kompetente arbejde på grænsen mellem teori og praksis en tilsvarende fascination af sociologisk at begrunde muligheden for at konstruere perfekte markeder snarere end en kritisk granskning af markedets fejl, mangler, sammenbrud og herunder uhensigtsmæssige sociale og miljømæssige konsekvenser. Man kan endvidere sige, at sociologen på en måde gør sig skyldig i en *varefetichisme*, hvor man ved at begrænse sig til at følge aktørerne og produktets *markedsinterne* liv i sin analyse af betingelserne, hvorunder markeder kan opstå, opgiver at følge dem *uden for* markedets rammer og dermed også at forstå markedets *markedseksterne* betingelser. Markedsaktørers sociale liv og position uden for markedet er åbenlyst afgørende for deres markedschancer, hvilket ikke i tilstrækkelig grad medreflekteres.

Dette hænger sammen med en indbygget, villet, bias mod det lokale hos Callon og co. Nok er markedet en lokal anordning, der på et givet sted og et givet tidspunkt sætter bestemte aktører i stand til at gøre bestemte ting, men indretningen er ikke arbitrær. Den økonom, der indrettede markedet, har gjort det på netop 1) denne bestemte måde på 2) dette sted og 3) dette tidspunkt, fordi han har ad. 1) modtaget undervisning i neoklassisk teori på et universitet, der ad. 2) sandsynligvis er placeret i et vestligt finansielt og intellektuelt center, men som dog efterhånden nok ville kunne være placeret hvor som helst på kloden, og som ad. 3) gennem de seneste ca. tredive år har været under indflydelse fra en nyliberal politisk-økonomisk bølge, hvor netop den neoklassiske teori er blevet ført frem i første række. Jordbærmarkeder i Frank-

rig, Danmark og Bangladesh er altså ikke radikalt adskilte, men snarere radikalt sammenhængende i kraft af nogle overgribende dynamikker, som ikke forsøges indfanget endsige overskredet af Callon m.fl. Ligeså kan et slægt-skab mellem finansielle markeder i finansielle centre verden over – med de unikke institutionelle, uddannelsesmæssige og infrastrukturelle betingelser, som deres virke kræver – ej heller benægtes. Dette betyder ikke nødvendigvis, at der eksisterer et analytisk trade-off mellem struktur- og aktør-”blindhed”, men nok snarere, at man som sociolog må være mobil og berede sig på at kunne flytte sit blik i det praktisk-empiriske arbejde: Man må producere pragmatisk adækvate beskrivelser (ved at studere markeders unikke egenskaber samt tekniske detaljer) *uden* at glemme det distancerede blik fordele, når den strukturelle dimension af markeders politiske økonomi og geografi skal forklares.⁹

Her når vi til vores anden og sidste kritiske bemærkning, som drejer sig om den økonomiske sociologis ambitionsniveau. Den kritiske distance til markeder, som sociologien fødtes med – og som Callon m.fl. ikke alene angriber, men også giver køb på, fordi deres etnografiske tilgang til økonomernes arbejde gør det vanskeligt at tænke ud over økonomernes egne kategorier – bør, mener vi, ikke kun bevares, men snarere tilpasses til og integreres i en pragmatisk sociologi om markeder. Den kritiske distance muliggør nemlig både en *analytisk* overskridelse af epistemologiske (og måske også ontologiske?) forhindringer (jf. Bachelard 1969), som er nødvendig for at forstå baggrunden for og effekterne af markedsprocesser og økonomernes tænkning herom; og en *normativ* overskridelse, som er nødvendig for at tænke det mulige alternativ til markedet og kalkulationen som sociale praksis- og organiseringsformer.

Noter

1. Denne berøringsangst skyldes, mener vi, to tendenser i efterkrigstidens sociologi, som dog er i færd med at blive brudt. Den første var den udbredte ”fagfascisme”, som herskede i efterkrigstidens parsonianske sociologi. Særligt i den angelsaksiske verden forelå en nærmest eksPLICIT aftale med økonomerne om, at sociologiens genstand var samfundet og ikke markedet, som altså udelukkende var den fagøkonomiske disciplins videnskabelige domæne (Beunza & Stark 2008:253; Fourcade 2007:1016). Den anden tendens var den i kontinentaleuropæisk sammenhæng store udbredelse af den dogmatisk marxistiske politiske økonomi.
2. I sine nyere tekster refererer han til denne type som barnesiensk performativitet. Denne skelnen er dog ikke vigtig for vores fremstilling.
3. Sandhedspræg skal forstås i en poppersk forstand efter det engelske *verisimilitude* (Jf. også MacKenzie 2006).
4. Hentet fra <http://www.cgap.org/p/site/c/aboutus/> den 13. november 2008.
5. Den følgende tekst er baseret på en analyse af *The Mix* (www.mix.org), som det tog sig ud indtil foråret 2009, hvor sidens format er blevet kraftigt revideret. Siden har samme indhold, dog med en væsentlig opgradering af information om MFI’ernes såkaldte sociale *impact* og standarder for beregning af dette.
6. Ved finansielt regnskab forstår vi her både selve MFI’ens årsregnskab, men også de kredit- og risikovurderinger, som ligeledes er offentligt tilgængelige på siden.

7. Andelen af udestående udlån, hvis tilbagebetaling er mere end 30 dage forsinket.
8. For kreditvurderinger og kreditvurderingsinstitutioners rolle som standardsættere på finansielle markeder se Kerwer 2001, 2003, 2005a; 2005b).
9. Lignende kritikker af Callon m.fl. har været fremsat af bl.a. Miller 2002 (se desuden Miller 1998) og Mirowski & Nik-Khah 2007.

Litteratur

- Armendariz de Aghion, B. & Morduch, J. 2005: *The Economics of Microfinance*. Boston: MIT Press.
- Bachelard, G. 1969: *The Philosophy of No*. New York: Orion Press.
- Bennett L. & C. Cuevas 1998: "Sustainable banking with the poor". *Journal of International Development* 8 (2):145-52.
- Beunza, D. & D. Stark 2008: "Tools of the Trade: The Socio-technology of Arbitrage in a Wall-Street Trading Room", in T. Pinch and R. Swedberg (eds.): *Living in a Material World*. Cambridge: MIT.
- Beunza, D. & R. Garud 2007: "Where Do Analysts Come from? The Case of Financial Chartism", in M. Callon, Y. Millo and F. Muniesa: *Market Devices*. Malden, MA: Blackwell.
- Beunza, D. & F. Muniesa 2005: "Listening to the spread plot", in B. Latour and P. Weibel: *Making Things Public: Atmospheres of Democracy*, 628-33. Cambridge, MA: MIT Press.
- Callon, M. 2008: "Economic Markets and the Rise of Interactive Agencements: From Prosthetic Agencies to Habilitated Agencies ", in R. Swedberg & P. Trevor (eds.): *Living in a material world: economic sociology meets science and technology studies*. Boston: Massachusetts Institute of Technology.
- Callon, M. 2007: "What Does It Mean to Say that Economists Perform the Economy", in D. MacKenzie, F. Muniesa and L. Siu: *Do Economists Make Markets?* Princeton: Princeton University Press.
- Callon, M. 2007b: "An essay on the growing contribution of economic markets to the proliferation of the social". *Theory, Culture & Society* 24(7-8):139-163.
- Callon, M. & F. Muniesa 2005: "Peripheral Vision: Economic Markets as Calculative Collective Devices". *Organization Studies* 26(8):1229-1250.
- Callon, M. 1998: *The Laws of the Markets*. Oxford: Blackwell.
- CGAP 1999: CGAP ANNUAL REPORT July 1998-June 1999 (FY1999), , tilgængeligt via cgap.org.
- CGAP 2003: *CGAP Phase III Strategy 2003-2008*, , tilgængeligt via cgap.org.
- CGAP 2004: What is a Network? The Diversity of Networks in Microfinance Today. Focus, Note No 26, tilgængeligt via cgap.org.
- CGAP 2006: *The microfinance rating market outlook*, tilgængeligt på <http://www.rating-fund.org/documents.aspx>
- CGAP 2007a: *MIV Benchmarking Report 2007*, tilgængeligt via cgap.org.
- CGAP 2007b: *Microfinance Investment Vehicles*, , tilgængeligt via cgap.org.
- CGAP 2008: Strategic Directions 2008-2013. Building Local Financial Systems That Work for the Poor: Equity and Efficiency, tilgængeligt via cgap.org.

- CGAP-Rating-Fund 2004: Review of Microfinance Rating Reports. General Findings for Discussion with Rating Fund Managers and Rating and Assessment Agencies. CGAP Rating Fund, tilgængeligt på [<http://www.ratingfund.org/documents.aspx>].
- Cull, R., D. Kunt and J. Morduch 2007: "Financial performance and outreach: a global analysis of leading microbanks". *Economic Journal*, vol. 117, pp. F107–F133.
- Folke, L. 2009: "Are financial markets embedded in economics rather than society? A critical review of the performativity thesis", *DIIS Working Paper Series*, 2009: 10. <http://www.diis.dk/sw79221.asp>.
- Foucault, M. 2009: *Biopolitikkens fødsel*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Foucault, M. 2008: *Sikkerhed, territorium, befolkning*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Foucault, M. 1977: *Overvågning og straf*. København: Rhodos
- Fourcade, M. 2007: "Theories of Markets and Theories of Society". *American Behavioral Scientist* 50(8):1015-34.
- Fourcade, M. 2006: "The Construction of a Global Profession: The Transnationalization of Economics". *American Journal of Sociology* 112(1):145–194.
- Garcia, M-F. 1986: "The social construction of a perfekt market", in D. MacKenzie (ed.): *Do economists make markets?* New Jersey: Princeton University Press.
- Granovetter, M. S. 1985: "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness". *American Journal of Sociology* 91(3):481-510.
- Hume, D. 2006 [1854]: *The Philosophical Works of David Hume, vol. 4*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Hutchins, E. 1995: "How a cockpit remembers its speeds". *Cognitive science* 19(3):265-288.
- Hermes, N. & R. Lensink 2007: "The Empirics of Microfinance". *Economic Journal* 117, F1-10.
- Jordana, J. and D. Levi-Faur 2004: *The politics of regulation. Institutions and regulatory reforms for the age of governance*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Karlan, D. & X. Giné 2007: Group Versus Individual Liability: A Field Experiment in the Philippines. *Center for Global Development Working Paper No. 111*. The World Bank.
- Kerwer, D. 2005a: "Rules that many use: standards and global regulation". *Governance* 18 (4):611-632.
- Kerwer, D. 2005b: "Holding global regulators accountable: the case of credit rating agencies". *Governance* 18 (3):453-475.
- Kerwer, D. 2003: "Governing financial markets by international standards", Konferencen fra ECPR Joint Sessions i Edinburgh, 28. marts-2. april, 2003.
- Kerwer, D. 2001: "Standardising as governance: the case of credit rating agencies", Working paper Max-Planck-Projektgruppe Recht 2001/3.
- Knorr Cetina, K. and U. Bruegger 2002: "Global Microstructures: The Virtual Societies of Financial Markets". *American Journal of Sociology* 107(4):905-50.
- Knorr Cetina, K. and B. Grimpe 2008: "Global Financial Technologies: Scoping Systems that Raise the World", in T. Pinch and R. Swedberg (eds.): *Living in a Material World*. Cambridge: MIT.
- Levi-Faur, D. 2005: "The Global Diffusion of Regulatory Capitalism", in *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 598, 12-32.

- MacKenzie, D. 2001: "Physics and finance: S-terms and modern finance as a topic for science studies". *Science, Technology, & Human Values* 26(2):115-44.
- MacKenzie, D. 2002: "Opening the black boxes of global finance". *Review of International Political Economy* 12(4):555-76.
- MacKenzie, D. 2003a: "An equation and its worlds: bricolage, exemplars, disunity and performativity in financial economics". *Social Studies of Science* 33(6):831-68.
- MacKenzie, D. 2003b: "Long-Term Capital Management and the sociology of arbitrage". *Economy and Society* 32(3):349-80.
- MacKenzie, D. 2004a: "The big, bad wolf and the rational market". *Economy and Society* 33(3):303-34.
- MacKenzie, D. 2004b: "Social connectivities in global financial markets". *Society and Space* 22(83-101).
- MacKenzie, D. 2006: *An Engine, Not a Camera: How Financial Models Shape Markets*. Cambridge, MA: MIT Press.
- MacKenzie, D. 2007: "Is economics performative? Option theory and the construction of derivatives markets", in D. MacKenzie, F. Muniesa and L. Siu (eds.): *Do economists make markets?* Princeton: Princeton University Press.
- MacKenzie, D. 2009: *Material Markets*. Oxford: Oxford University Press.
- MacKenzie, D. and Y. Millo 2003: "Constructing a market, performing theory: the historical sociology of a financial derivatives exchange". *American Journal of Sociology* 109(1):107-45.
- MCS 2008: *State of the Microcredit Summit Campaign Report* (S. Daley-Harris). Washington DC: Microcredit Summit Campaign.
- MCS 2007: *State of the Microcredit Summit Campaign Report* (S. Daley-Harris). Washington DC: Microcredit Summit Campaign.
- MCS 2006: *State of the Microcredit Summit Campaign Report* (S. Daley-Harris). Washington DC: Microcredit Summit Campaign.
- Miller, D. 1998: "Conclusion: a theory of virtualism", in Carrier, J. and D. Miller (eds.): *Virtualism: A new political economy*. Oxford: Berg.
- Miller, D. 2002: "Turning Callon the right way up". *Economy and Society* 31(2):218-33.
- Millo, Y. 2007: "Making Things Deliverable: The Origins of Index-based Derivatives", in M. Callon, Y. Millo and F. Muniesa (eds.): *Market Devices*. Oxford: Blackwell.
- Mirowski, P. and E. Nik-Khah 2007: "Markets Made Flesh: Performativity and a Problem in Science Studies, Augmented with Consideration of the FCC Auctions", in D. MacKenzie, F. Muniesa and L. Siu (eds.): *Do Economists Make Markets?* Princeton: Princeton University Press.
- Morduch, J. 1999: "The Microfinance Promise". *Journal of Economic Literature* 37(4):1569-1614.
- Muniesa, F. 2008: "Trading-room Telephones and the Identification of Counterparts", in T. Pinch and R. Swedberg (eds.): *Living in a Material World*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Preda, A. 2008: "Technology, Agency, and Financial Price Data", in T. Pinch and R. Swedberg (eds.): *Living in a Material World*. Cambridge, MA: MIT Press.
- WDR 1998/1999: *World Development Report: Knowledge for Development*. Washington DC: World Bank.

- Otero, P. 2001: *Presentation of the VMM*. UNCTAD expert meeting on e-finance Geneva, October 2001. [r0.unctad.org/ecommerce/event_docs/xmefinoct2001/otero.pdf].
- Preda, A. 2008: "Technology, Agency, and Financial Price Data", in T. Pinch and R. Swedberg (eds.): *Living in a Material World* Cambridge, MA: MIT Press.
- Stiglitz, J. & Weiss A. 1981: "Credit Rationing in Markets with Incomplete Information". *American Economic Review* 71(3):393-410
- Sevelsted, A. & L. Folke 2009: *Mikrofinansens udviklingsøkonomiske infrastruktur. Økonomer som protesedesignere og markedsarkitekter*. Udgivet speciale, Sociologisk Institut, KU.
- Stiglitz, Joseph E. 1990: "Peer monitoring and credit markets". *The World Bank Economic Review* 4(3):351-66.
- Strulik, T. 2006: "Rating Agencies, Ignorance and the Knowledge-based Production of System Trust", in *Towards a Cognitive Mode in Global Finance*. Frankfurt: Campus Verlag.
- Weber, M. 2003b: *Udvalgte tekster – Bind 2*. Andersen, Heine; Bruun, Hans Henrik; Kaspersen, Lars Bo (eds.). København: Hans Reitzel.